

Sažetak: Temeljeći se na potvrđenoj pretpostavki o postojanju paradigme tzv. lematizirane proze (Kos-Lajtman i Horvat, 2012), kao i dječje lematizirane proze (Kos-Lajtman, 2013), rad se bavi daljnjom razradom ovog osebujnog književno-leksikografskog fenomena. Riječ je o diskursima koji na mnogim tekstualnim razinama produciraju hibridni karakter, udružujući pa i amalgamirajući književnu i znanstvenu funkciju, postupke i narativne alate. Primjenom leksikografskih tehnika prezentacije, u prvom redu postupka svođenja teksta na svojevrsnu lematiziranu strukturu, nastaju različiti primjeri fragmentarno ustrojenih, ponekad i sasvim eksperimentalnih tekstova. Analitički se sagledavaju konkretni primjeri i elementi leksikografskog instrumentarija prisutni u pojedinim dijelovima promatranih tekstova. Također, analiziraju se stilske komponente takvih primjera, s obzirom da je riječ o tekstovima koji egzistiraju na rubovima različitih funkcionalnih stilova – uglavnom književno-umjetničkog, znanstvenog i/ili publicističkog. Promatrani korpus lematizirane proze sagledava se s obzirom na tip i formu leksikografskog iskaza (rječnik, slovarij, tematski leksikon, enciklopedija, itd.) koji se u pojedinom diskursu odražava. Uzimanjem u obzir svih navedenih kriterija izvodi se taksonomija relevantnih modela i tipova lematizirane proze. U konačnici, značajnija pojava ovakvih diskurzivnih modela u suvremenoj književnosti dovodi se u vezu s intenziviranjem teorijskih diskursa orijentiranih na specifične strategije postmodernističkih poetika, a kada je riječ o hipertekstualnoj orijentaciji takvih tekstova, i s globalnim tendencijama suvremenog internetskog i multimedijjskog doba.

Glavne riječi: lematizirana proza, modeli i tipovi, leksikografija, znanost, književnost, hipertekst

1. Uvod – lema i lematizacija u leksikografiji

Sukladno fenomenologiji *lema* u leksikografiji, književna je teorija potvrdila postojanje lemskih diskursa (Kos-Lajtman i Horvat, 2012; Kos-Lajtman, 2013) koji svoju strukturu i temeljni princip funkcioniranja ostvaruju postupcima *lematizacije* teksta (Kos-Lajtman i Horvat, 2012). Iako će se ovaj rad oslanjati na dva spomenuta istraživanja, terminologija će se pomalo revidirati – umjesto termina *lemska proza*, koristit će se termin *lematizirana proza*, zbog očuvanja leksičke veze s *lematizacijom*, legitimnim terminom u leksikografiji.

U leksikografiji *lema* se najčešće koristi u značenju rječničke natuknice, tj. kanonskog oblika promjenljivih vrsta riječi, naslova članka ili stavka u enciklopediji (usp. *Hrvatski jezični portal*), a ponekad i za označavanje rekurzivne definicije (Hartman and James 2002, 15). Leme omogućuju takvu strukturalnu i tematsku organizaciju teksta koja osigurava sustavno koncentriranje informacija. Pri tome lema zahtijeva i komentar – u rječnicima oni su formalni (izgovor, pravopis, gramatika) i semantički (definicija, etimologija i uporaba). Kada je lema višeznačna, referentna jedinica podijeljena je na podstavke ili podznačenja (Hartman and James 2002, 50). Lema je poveznica između makrostrukturalne i mikrostrukturalne razine rječnika ili drugog leksikografskog djela. U okviru strukture svake leksikografske jedinice, lema podrazumijeva temu, a komentar teme čini ostatak teksta unutar jedinice. Pojmom *lematizacija* označava se proces svođenja pojavnica iz korpusa jedne leme na njihove

natukničke oblike, tj. svođenje različitih članova iste paradigme na zajedničku lemu (Hartman and James 1998, 83; Klobučar Srbić 2008, 46; Bekavac 2001, 26).

2. Lematizirana proza kao specifična forma književnih diskursa

U književnoj teoriji *lematizirana proza* do nedavno se nije eksplicirala kao zaseban fenomen, no njezino se proučavanje djelomice odvijalo u okviru govora o fragmentarnoj prozi, kao i o eksperimentalnoj i hipertekstualnoj književnosti. Govoreći o hipertekstualnom diskursu i njegovim prototipovima, Peović Vuković koristi pojam *leksije* referirajući na jedinice teksta koje su u fragmentarnoj cjelini povezane s drugim leksijama, najčešće putem likova ili veza (Peović Vuković 2006), a pojam nalazimo i kod drugih autora u smislu jedinice „lokalne stabilnosti u općoj promjenjivosti hiperteksta“ (Moulthrop 1994, prema Peović Vuković 2006; usp. Landow 1992). Koncept je preuzet od Barthesa, koji govori o *leksijama* kao kratkim jedinicama čitanja u okviru fragmentarnog, pluralnog sustava (Barthes 2002, 13-14). Barthes ističe da je cilj književnog rada čitatelja maknuti iz pozicije konzumenta u poziciju proizvođača teksta, a to je moguće u tekstovima koji se odmiču od klasičnih, monolitnih narativa te se ostvaruju u neprestanom ispisivanju, kroz mnoštvo tekstualnih 'ulaza', otvorenost pripovjedne mreže i jezičnu pluralnost (Barthes 2002, 4-5). Barthes razlikuje tzv. *readerly texts* i *writerly texts*, pri čemu su potonji interaktivni, nemaju pravi početak, reverzibilni su, nisu jednoznačno odredljivi već sustave značenja grade na tekstualnoj i jezičnoj pluralnosti koja je, praktički, neograničena (Barthes 2002, 5-6). *Leksije* su pri tome one tekstualne jedinice u kojima još možemo govoriti o cjelovitu značenju (Barthes 2002, 13).

S obzirom da *lema*, za razliku od *leksije*, podrazumijeva temu, ali ne i komentar unutar tekstualne jedinice, upravo je taj pojam, kao i iz njega izveden pojam *lematizacija*, adekvatan za tiskane a ne elektroničke hipertekstove. Ujedno, tekstovi o kojima govorimo stavljaju naglasak na sam čin *lematizacije* (fragmentarizacije) teksta prema jasnom, lemi nadređenom kriteriju, a ne prema subjektivnom sustavu 'klišućih' konotativnih značenja riječi i sklopova riječi (usp. Barthes 2002, 13). Stoga i tipologizaciju tako ostvarenih književnih diskursa izvodimo upravo po kriteriju vrste lema, tj. pripadnosti lema određenoj jezičnoj razini. Nadalje, za tiskane hipertekstove mnogo je bitniji sam sustav lematizacije nego tekstualna jedinica sama po sebi, a na koju čitatelji u tiskanoj vrsti hiperteksta ne mogu oblikovno utjecati.

Geneza takvih hibridnih diskursa seže u povijest (usp. Kos-Lajtman i Horvat 2012), no u postmoderni im se broj značajno povećava. Lematizirana je proza prepoznatljiva po narativno-kompozicijskim tehnikama sustavne fragmentarizacije cjeline, po abecednom, kronološkom ili nekom drugom konceptualnom kriteriju (Kos-Lajtman i Horvat, 2012). Takve proze ponekad koriste narativne tehnike i postupke karakteristične za leksikografske knjige, osobito enciklopedije i rječnike, kao što su „definiranje, objašnjavanje, komentiranje, navođenje izvora i natukničko navođenje“ (Kos-Lajtman i Horvat 2012, 23), leksikografski metajezik (kratice, simboli, grafičke oznake) a ponekad se i u paratekstualnim dijelovima (naslovima, podnaslovima, predgovorima) autoreferencijalno određuju kao rječnik, enciklopedija, priručnik, leksikon i sl. Iako semantičkom razinom lematizirana proza može referirati na najrazličitiji tematsko-motivski repertoar, svrhom i metodologijom prezentacije obično ima dvije polazne pozicije: književnu i znanstvenu/popularno-znanstvenu. U većini slučajeva riječ je o hibridnim tekstovima koji spajaju „književno i znanstveno, fiktivno i faktivno, različite žanrove i različite funkcionalne stilove“ (Kos-Lajtman i Horvat 2012, 23). Utvrđujući da paradigma lematizirane proze postoji, Kos-Lajtman i Horvat (2012) navode raznolikost njezinih primjera te detektiraju 'pravu' lematiziranu prozu i prozu 'popratne' lematizacije. Dok prva u cjelini diskursa primjenjuje leksikografske tehnike, druga takav aparat koristi samo u tzv. 'priboru teksta' (usp. Virag 2007), tj. u popratnim paratekstualnim dijelovima. Prihvaćajući takvu temeljnu koncepciju podjele, ovaj će rad ići korak dalje – detektirat će konkretne diskurzivne tipove unutar dvaju globalnih modela.

3. Modeli i tipovi lematizirane proze

3.1. Tipovi prave lematizacije književnih diskursa

Postupci sustavne aplikacije leksikografskog instrumentarija na diskurs čija je temeljna orijentacija književna, relativno su česti. Uglavnom je riječ o romanima, a s obzirom na način i razinu primjene leksikografskog instrumentarija, možemo ih podijeliti na sljedeće tipove: *roman-leksikon*, *roman-slovarij* i *roman paukove mreže*. U svim tipovima riječ je o oblicima konceptualne proze, u smislu proze koja posreduje fiksijski svijet paralelno s autorovom idejom o najprikladnijem načinu njegove prezentacije (usp. Bagić, 2003: 9).

3.1.1. Roman-slovarij

Pod romanom-slovarijem podrazumijevamo lematiziranu prozu u kojoj se kompletan romaneskni tekst strukturira u formi slovarija ili abecedarija, pri čemu je svaka lema jedno slovo, odnosno grafem kao „najmanji znak koji razlikuje značenje grafičkih jedinica sustava pisanja nekoga jezika, odnosno najmanji razlikovni znak nekoga sustava pisanja“ (Musulin 2011, 241). Slijed poglavlja i priča koje se javljaju u okviru svakoga od njih pri tome je izravno ovisan o sustavu grafije koji je polazište konceptualizacije. Promotrit će se primjeri dvaju romana-slovarija: *Azbuka za neposlušne* (1993) Venka Andonovskog i *Az* (2009) Jasne Horvat, premda književna praksa poznaje i druge (npr. *Kis* Tatjane Tolstoj, 2010). U *Azbuci za neposlušne* poglavlja su imenovana nazivima slova hebrejskog alfabeta te uvjetuju koncept za strukturiranje romana, ali i za tematizaciju svakog poglavlja. Osim krovne leme (alef, bet, gimel...) svaka lema razrađena je i slikovno – grafičkim prikazom razvoja dotičnog grafema od hijeroglifa, preko grčkih i kretskih znakova, pa do današnjih latiničkih i ćirilčkih slova. Svako poglavlje u semantičkoj je vezi s temeljnim motivom koji uvodi značenjski sklop naslovnog grafema – tako poglavlje *Alef* uvodi u priču motiv bika, poglavlje *Bet* motiv kuće i labirinta, poglavlje *Gimel* motiv sjekire itd. U romanu *Az* Jasne Horvat postupak sustavne lematizacije proveden je također kroz cijeli fikcijski diskurs, no isto tako i u njegovom dodatnom dijelu *Slovarij*. *Slovarij* je posljednje, leksikonski oblikovano poglavlje koje daje pregled i tumačenje svih znakova glagoljske azbuke, s njihovim brojevnim i simboličkim značenjima te genezom. *Slovarij* je metatekstualni dio romana koji omogućuje slojevito čitanje romana u cjelini. Naime, tek nakon što se prouči *Slovarij* dobiva se uvid kako 'pravilno' čitati prethodna poglavlja – prema kodiranim značenjima pojedinih grafema i permutiranjima tih značenja kroz pojedina poglavlja (usp. Kos-Lajtman 2011).

3.1.2. Roman-rječnik

U romanu-leksikonu romaneskno tkivo strukturira se u formu rječnika, odnosno leksikona. U takvom tipu romana lematizacija diskursa provedena je na način karakterističan za rječnike, odnosno leksikone. U *Hazarskom rečniku* (1984) Milorada Pavića, primjeru romana-leksikona, izlaganje romaneskne građe podređeno je globalnom, nadređenom konceptu – oblikovanju 'romana rječnika u 100 000 riječi' (usp. Pavić 1989, 3). *Hazarski rečnik* zbir je leksikonskih natuknica poredanih abecednim slijedom i složenih u tri cjeline (*Crvena*, *Zelena* i *Žuta knjiga*) determinirane izvorima različitog religijskog predznaka. Natuknice se mogu čitati pojedinačno, ali do prave narativne dinamike među njima dolazi tek u interakciji, gradnjom cjeline koja može biti konstruirana na X potencijalnih načina, ovisno o redoslijedu čitanja natuknica koji čitatelj sam odabire. Paratekstualni dijelovi romana: naslov,

podnaslov (*Roman leksikon u 100.000 reči*), prilozi (*Appendix I i Appendix II*), *Popis odrednica*, također podržavaju načine leksikografske prezentacije. Kombinatorika određena konceptom romana-leksikona očituje se na razini globalne kompozicije, na razini permutiranja likova i njihovih dvojnika te drugih motiva vezanih uz problematiku Hazara, na razini amalgamizacije fikcijskog i fakcijskog, i drugima.

Primjer romana-leksikona jest i *Bizarij* (2009) Jasne Horvat. Roman podržava formu leksikona hrvatskih veznika, tj. lematiziran je tako da mu je struktura zadana sustavom nezavisnih i zavisnih veznika u hrvatskom jeziku. Veznici su naslovi poglavlja, funkcija im je sukladna funkciji leme u pravim, leksikografskim rječnicima/leksikonima, no takvi naslovi-leme ujedno ulaze u značenjski odnos s pričom, građom svakoga poglavlja. Formalni koncept rječnika kao jasnog i unaprijed zadanog sustava i ovdje je nadređen priči u okviru svakoga poglavlja.

3.1.3. Roman paukove mreže

Lematizacija romanesknog diskursa ponekad se odvija tako da leme pripadaju jezičnim jedinicama složenijima od grafema (roman-slovarij), odnosno riječi (roman-rječnik). Takve romane čije leme predstavljaju sintagme, rečenice ili druge elemente (npr. brojeve) usustavljene prema nadređenom logičkom rasporedu obuhvatit ćemo odrednicom *roman paukove mreže*. U Cortazarovu romanu *Školice* (1963) leme su brojevi, a roman oponaša brojevima kodiranu igru *školica*. Diskurs simulira slučajnost i stavlja naglasak na slobodnu volju čitatelja, no krovni koncept koji određuje raspored poglavlja i inducira izbore čitanja drži sva poglavlja na okupu. Na početku, u paratekstualnom ulomku naslovljenom *Putokaz*, čitatelj dobiva 'upute za rukovanje' knjigom, za svaki od njezina tri dijela. Nakon toga slijedi raspored poglavlja, neobičnim redom od 73. do 131. poglavlja. Nakon takvog, nelinearno osmišljenog drugog dijela knjige, dolazi treći dio u kojem se nalaze „izostavljiva poglavlja“ (Cortazar 2009, 5). Tako osmišljen, roman je primjer konceptualne i eksperimentalne književnosti, „točka na kojoj se književnost, osvijestivši nemogućnost da ostane samo književnost ako joj je do toga da joj išta na tome svijetu znači, otvorila, rastvorila i vinula prema – posljednjem polju“ (Telećan 2009, 603). Alternativni redosljed poglavlja koji potiče na nelinearno čitanje „posljedica je pokušaja da se i na formalnom planu ponovi struktura simboličkog pročišćenja kroz igru 'školica' (Peović Vuković 2006). To je hipertekstualni diskurs koji radikalno redefinira uloge autora, teksta i čitatelja, pri čemu je uloga čitatelja mnogo aktivnija nego u klasičnoj književnosti (usp. Peović Vuković 2006). Čitatelj ovdje, kao i kod primjera koje smo naveli za roman-slovarij i roman-rječnik, ima mogućnost odlučivanja

kojim će smjerom čitanja krenuti, no nema oblikovnu funkciju, karakterističnu za elektroničke hipertekstove, koja se odnosi na „mogućnost oblikovanja izlaznih varijanti, oblika teksta“ (Peović Vuković 2006). U lematiziranoj književnosti leme su unaprijed zadane i čitatelj ne može dodavati nove, no u mnogim slučajevima može odlučivati o redoslijedu njihova čitanja. U Cortazarovu romanu ulogu lema preuzimaju brojevi, strukturirajući tekstualnu mrežu koja se, nelinearno, nudi čitatelju.

Antologiji najboljih naslova (2000) autor Srđan Tešin daje podnaslov *roman u fragmentima*. Roman je zbir fragmenata čije su leme redni brojevi kojima započinje svaki fragment, pri čemu leksem *antologija* u naslovu upućuje na zbirni karakter diskursa – riječ je o fragmentarnom diskursu ispremeženom brojnim intertekstualnim referencama. Priča kao takva ne postoji već se tekst konstruira kao mreža citata, aluzija i referenci. Kratke, zasebne tekstualne jedinice imenovane *fragmentima* i označene rednim brojevima aluzivno su povezane s većim ili manjim brojem drugih fragmenata a ta je veza i eksplicitno označena na kraju svake jedinice oznakom „usporedi s fragmentima“, nakon koje se nižu oznake rednih brojeva fragmenata koji stupaju u interaktivan odnos s dotičnom jedinicom. Na taj način, iako se fragmenti nižu linearno, tekst ovako naznačenim linkovima ili odvojcima (usp. Peović Vuković, 2006) formira mrežu povezanih fragmenata, potičući čitatelja na nelinearno, odnosno multilinearno (Landow 1992) i polisekvencijsko čitanje (Moulthrop 1994, prema Peović Vuković 2006).

Romanom paukove mreže možemo smatrati i *Dvorac ukrštenih sudbina* (1973) Itala Calvina. Riječ o knjizi u kojoj se fragmentarno nižu priče okupljene oko jedne, okvirne priče – priče o putnicima koji su se slučajno sreli u začaranu dvorcu usred šume. Iako su svi putnici u dvorcu zanijemili, pomoću tarot-karata nastoje ispričati svaki svoju priču. Priče-karte nižu se jedna za drugom, lematizirajući tekst na fragmente principom tarota. Calvino navodi da je poticaje za takav tekstualni ustroj pronašao u znanstvenim radovima o pripovjednim strukturama i kartomanciji kao semiotičkom sustavu (Calvino 2009, 127) Za Calvina kao člana OuLiPo-a, takav je tip rada itekako razumljiv, s obzirom da članovi navedene skupine, koja se najčešće deklarira kao 'radionica potencijalne književnosti', tj. *Ouvroir de Littérature Potentielle* (usp. Mathews i Brotchie 2005, 205-206; Motte 1986, 1), otkrivaju i iskušavaju nove postupke u književnosti, koristeći pri tome *ograničenja* (engl. *constraint*) – najčešće matematičke principe – kao obrasce u tekstualnom oblikovanju. U ovom slučaju, Calvino je primijenio ograničenje koje proizlazi iz elemenata i načina funkcioniranja tarota.

Roman u fragmentima i inače je najrašireniji tip lematizirnog diskursa. U romanu *Posljednja ljubav u Carigradu* (1994) Pavić također primjenjuje princip slaganja teksta

sukladno principu slaganja tarot karata, dok u romanu *Predeo oslikan čajem* (1988) tekst organizira u formu 'romana ukrštenih riječi', tj. romana-križaljke, lematizirajući ga principom vodoravnog i okomitog čitanja.

3.2. Tipovi popratne lematizacije književnih diskursa

Drugi model lematizirane proze obuhvaća djela koja ne provode lematizaciju diskursa u glavnom, fikcijskom dijelu, već samo u popratnim, paratekstualnim dodacima. S obzirom na vrstu takvih dodataka i način na koji se koriste, možemo razlikovati sljedeće tipove: *roman s dodanim tematskim leksikonom*, *roman-udžbenik* i *roman 'lažnog' naslova*.

3.2.1. Roman s dodanim tematskim leksikonom

Romani 'klasične' izvedbe u popratnim dijelovima ponekad koriste leksikografske načine strukturiranja i prezentiranja informacija. Najčešće je riječ o tematskim leksikonima koji se dodaju glavnom tekstu. Takav je slučaj, primjerice, roman *Baba Jaga je snijela jaja* (2008) Dubravke Ugrešić. Iako roman nije lematiziran, u dodatku naslovljenom *Baba Jaga za početnike* autorica na gotovo stotinjak stranica po ključnim pojmovima sabire znanje o mitološkoj figuri Babe Jage i praksama njezine prezentacije, u formi tematskog leksikona. Takav je leksikon, osim što je općenit informativan, ujedno u funkciji priručnika za čitanje prethodno ispriповijedane priče koja stupa u asocijativno-aluzivni odnos s tematskim okvirom navedene problematike. Sličan je slučaj u *Kneji* (1999) Lidije Bajuk. Taj „bajkoviti kratki roman“ (Marjanić 2006, 167) tematizira odnos ljudi s mitološkim demonskim bićima, a inducirano etnološko-folklorističkim diskursom potvrđuje opsežnim leksikonom mitoloških i folklorističkih pojmova na kraju. Pri tome je prvo izdanje knjige, osim „Tumača važnijih pojmova“, sadržavalo i „Rječnik (štokavizmi/kajkavizmi)“ te tekst "Međimurska narodna popijevka" koji interpretira dvanaest međimurskih usmenih pjesama koje se pojavljuju u priči.

3.2.2. Roman-udžbenik

Ponekad knjige književnih proza koriste instrumente leksikografskih vrsta knjiga, kao i one koje posebice dolaze do izražaja u udžbenicima i priručnicima. U *Knjizi o ničemu* (1997) Nenada Raosa metodologijom udžbeničke prezentacije – leksikonom na svakoj desnoj stranici, slikama, skicama, grafičkim prikazima, dijagramima, izdvojenim citatima – rasvjetljava se Ništa iz filozofskog, povijesnog i znanstvenog stajališta. U romanu *Auron* (2011) Jasne Horvat, koji je u glavnom tekstu roman-paukove mreže (koncept rasporeda

dijelova romana i poglavlja unutar njih prati koncept Fibonaccijeva niza) metodologijom prezentacije na rubnicama stranica približava se udžbeničkoj vrsti knjige. Odvojeni od ostatka teksta drugom bojom, tu se nalaze natuknice i fragmenti znanstvenih spoznaja vezanih uz zlatni rez kao krovnu temu romana, ali i uz ostale srodne matematičke, umjetničke, kulturološke, sociološke, povijesne i druge teme. Na rubnicama se izdvajaju i definiraju ključni termini, ali i donose definicije, citati, tumačenja, ponekad i cijeli ulomci iz relevantnih stručnih i znanstvenih izvora. Jezični je materijal upotpunjen i likovnim, fotografijama, slikama, shemama, ilustracijama, grafikonima i slično, te možemo reći da tako udruženi, i jezični i likovni intertekst čine bitnu dimenziju romana, čime se roman odmiče od konvencionalnih načina prezentiranja, postajući nalik udžbeniku, priručniku, brošuri, mementu, albumu.

3.2.3. Roman 'lažnog' naslova

Neki autori leksikografsku terminologiju apliciraju na naslove svojih književnih tekstova, iako u tekstualnoj razradi ne primjenjuju tehnike leksikografskih vrsta. Takvi, u suštini 'lažno' korišteni termini u naslovima najčešće su 'rječnik' i 'enciklopedija'. Riječ je knjigama u kojima se naslovni leksem koristi kao retorički signal, naglašavajući tek autorsku intenciju dostizanja sveobuhvatnosti u razradi teme, ali ne i u načinu njezine prezentacije. Takvi su naslovi, primjerice, zbirka priča *Enciklopedija mrtvih* (1983) Danila Kiša, ili roman *Sažeti kinesko-engleski rječnik za ljubavnike* kineske autorice Xiaolu Guo (2007).

4. Zaključno: lematizacija romanesknog diskursa kao preduvjet hipertekstualne orijentacije

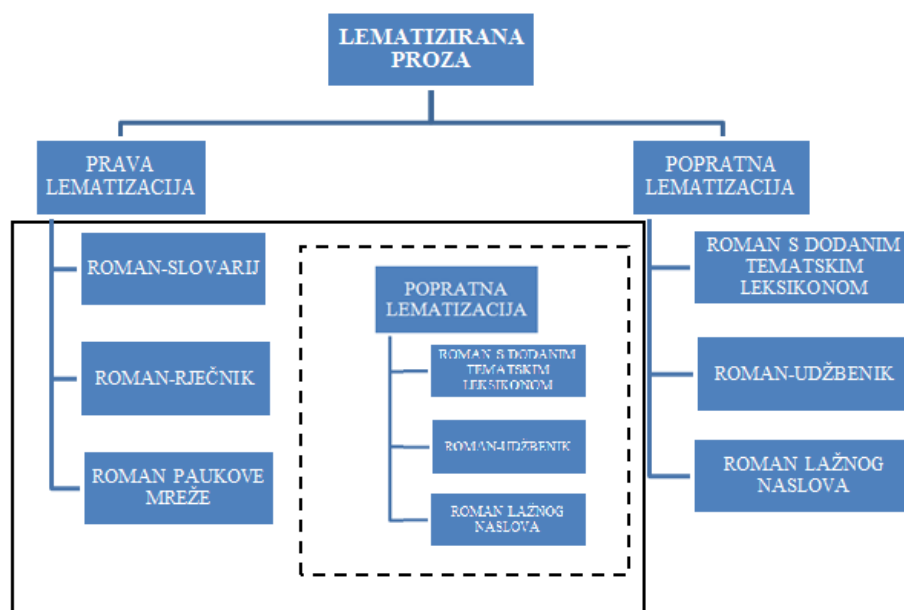
Iako je pokušaja sinteze znanosti i književnosti bilo i ranije¹, autori 20. stoljeća u tome ostvaruju nove, mahom konceptualne pristupe. Kao preduvjet konceptualizaciji javlja se postupak lematizacije romaneskne strukture, pri čemu zapažamo nekoliko osnovnih tipova romana: *roman-slovarij*, *roman-rječnik* i *roman paukove mreže*, ovisno o tipu leme kojim se provodi lematizacija. Kod *romana-slovarija* lema je slovo, a redosljed lema najčešće je uvjetovan poretkom slova u grafemskom sustavu. Kod *romana-rječnika* lema je riječ, a redosljed lema reguliran je ili abecednim poretkom ili tematski. Kod *romana pukove mreže*

¹U djelima kao što su *Pomrčine Sunca i Mjeseca (De Solis ac Lunae defectibus)* Ruđera Boškovića, Zolinu *Eksperimentalnom romanu*, Flaubertovu romanu *Bouvard et Pécuchet*, u pokušajima Novalisa, Goethea itd.

lema je sintagma, rečenica, broj ili drugi znak, a kriterij njihove raspodjele uvjetovan je konceptualnim matricama koje nisu vezane uz jezičnu stvarnost – kartama tarota ili sličnim konceptualnim igrama, magičnim kvadratom ili drugim matematičkim principima, igrom ukrštenih riječi i slično. Sve tipove tzv. 'prave lematizacije' povezuje konceptualan pristup, shvatimo li koncept jasnim nacrtom ideje, odnosno misaonim planom koji uvjetuje realizaciju teksta (usp. Šuvaković 2005, 308), ali i kao element mišljenja koji tvori misli i govor, odnosno „zamisao koja spaja mentalne predstave i jezik“ (Popović 2010, 375). Koncept je tu nadređen ostalim tekstualnim razinama, osobito fabuli i likovima, uvjetujući temeljno ustrojstvo teksta.

Kod 'popratne lematizacije' romanesknog diskursa lematizacija se ne provodi u cijelom tekstu te ne govorimo nužno o konceptualnoj prozi. Riječ je o diskursima koji tek u pojedinim dodatnim, paratekstualnim dijelovima koriste tehnike leksikografske prezentacije – tematski leksikon na kraju (*roman s dodanim tematskim leksikonom*), metodologiju prezentacije tipičnu za udžbenike (*roman-udžbenik*), odnosno uporabu leksema *enciklopedija* ili *leksikon* u svrhu simulakrumske naslovne etikete (*roman lažnog naslova*). Svaki tip 'prave lematizirane proze' ujedno može imati i karakteristike jednog ili više tipova 'popratne lematizacije', dok obrnuto ne vrijedi. Primjerice, roman *Az*, osim što je oblikovan kao roman-slovarij, u zadnjem, popratnom dijelu sadrži tematski leksikon glagoljskih grafema te je primjer interferencije dvaju modela – prave i popratne lematizacije. Sličan primjer je i roman *Auron* koji je ujedno i roman paukove mreže i roman udžbenik.

Shematski prikaz lematizirane proze:

Slika 1. Shematski prikaz modela i tipova lematizirane proze

Uvid u diskurse tzv. prave lematizacije ukazuje da su oni najčešće preduvjet hipertekstualne orijentacije, ali također i da postoje granični slučajevi, romani koji tendiraju klasičnom pripovijedanju (jedinствене fabule i linearna čitanja). Iako je, teoretski, i njih moguće čitati po cjelinama, jer su cjeline okupljene prema nekom kriteriju (npr. u romanu *Az* prema brojnim značenjima glagoljskih grafema, ali i prema različitim pripovjedačima), promjena redoslijeda čitanja kod takvih bi se romana mogla odnositi samo na globalne, velike cjeline (u navedenom romanu ima ih četiri), ali ne i na raspored čitanja poglavlja unutar svake cjeline. Ukoliko bi se promijenio redoslijed pojedinih poglavlja unutar neke cjeline, narušili bi se uzročno-posljedični elementi koji konstruiraju fabulu i odnose likova, čime ni priča više ne bi imala smisla. U ovakvim romanima svi tekstualni odsječci nisu jednakovrijedni, tj. u njima nije provedena apsolutna decentralizacija diskursa kojom bi se postigla otvorena, heterogena, interdiskurzivna mreža (usp. Hromadžić 2004, 71). Decentralizacija diskursa tu je provedena tek na razini romaneskних cjelina, čiji je redoslijed, teoretski, u procesu čitanja moguće i mijenjati jer cjeline nisu poredane po kronološkom kriteriju te pri zamjeni redoslijeda cjelina ne bi došlo do većih poremećaja u glavnoj priči ili konstrukciji lika. Unutar svake cjeline, međutim, poglavlja je potrebno čitati linearno kako bi smisao cjeline ostao očuvan. Tako, primjerice, u *Dvorcu ukrštenih sudbina*, ako bismo i mogli zamijeniti poredak dviju romaneskних cjelina (*Dvorac ukrštenih sudbina* i *Krčma ukrštenih sudbina*), poglavlja unutar

svakoga dijela potrebno je čitati linearno, jer se time konstruiraju fabularni odnosi (osobito to vrijedi za uvodnu i zadnju priču, koje su presudne za zaplet i rasplet). S druge strane, romani poput *Hazarskog rečnika*, iako sadrže podjelu na cjeline i poglavlja, unutar nje ne podržavaju stvarnu hijerarhiju. Odlučimo li se za neki od nelinearnih smjerova čitanja, razumijevanje cjeline neće se bitno promijeniti jer je jedinstvena fabula kod takvih romana u potpunosti ukinuta. U takvim slučajevima govorimo o dehijerarhizaciji tekstualnih jedinica u pravom smislu, odnosno, o lematiziranom tekstu kao hipertekstu.

Iako najrazvijenije oblike hiperteksta² nalazimo u internetskim tekstovima koji hipersegmentiranje i nelinearnost/multilinearnost mogu podržavati do maksimuma, intenzivirajući angažman čitatelja koji paralelno participira u ulozi recipijenta i kreatora diskursa, osnovne karakteristike hipertekstualne književnosti sadrži i tehnološki neuvjetovani hipertekst, upravo zahvaljujući sustavnom i konceptualno provedenom kriteriju lematizacije. Pod tim, prije svega, mislimo na tekstove koji umjesto tradicionalnog pravolinijskog čitanja nude mogućnost mnogostrukog pristupa (Popović 2010, 265) jer se sastoje od odsječaka tekstualne građe međusobno povezanih na različite načine (Kaplan, 1998). Ističući da je hipertekst više činjenica oblika i organizacije diskursa, a ne nužno tehnološki poboljšanog teksta, Peović Vuković prototipove hipertekstualne književnosti nalazi već u praksama prije tehnologije, u nelinearnim zapisima od kojih su neki vrlo stari, no pravim prethodnikom nelinearne književnosti smatra tek postmodernističku književnost – zbog 'gubitka moći' s kojom se suočava postmodernistički autor i dezintegracije centralnog glasa (Peović Vuković 2006). Sva je takva književnost, što je vidljivo i iz ovdje oblikovane tipologije, nužno lematizirana, jer je upravo sustavna fragmentarizacija preduvjet funkcioniranju diskursa kao polisegmentne, hipertekstualne mreže. S druge strane, ne vrijedi i obrnuto – nije svaki lematizirani tekst nužno i hipertekst.

5. Literatura:

Aerseth, Espen. 1997. „Ergodička književnost. Knjiga i labirint“. *Književna smotra XXXVIII*, 2006, 140 (2), na <https://thh.jottit.com/aarseth> (posjeta 11. listopada 2014.).

²U suvremenoj književnoteorijskoj literaturi hipertekstovi i/ili njihove specifične vrste nazivaju se još i *liberatura/liberature* te *ergodička književnost*. Prvi termin označava „apsolutnu književnost gdje su tekst i prostor knjige neodvojivi“, tj. gdje „knjiga ne egzistira više kao književni rad, već je sama po sebi umjetnički projekt“ (Pajak 2008, 32). U takvoj književnosti arhitektura teksta i njegova vizualna razina jednako su važni kao fabula ili stil (Pajak 2008, 32). Ergodička književnost (*cyber-književnost*, *kibernetička književnost*) usko je povezana s *liberaturom*, no ta dva pojma ne označavaju isto. Ergodička književnost „podrazumijeva mehaničku organizaciju teksta time što složenost medija postulira kao integralni dio književne promjene“ (Aerseth).

- Andonovski, Venko. 2007. *Azbuka za neposlušne*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Bagić, Krešimir, 2003. „Proza urbanog pejzaža“. U *Goli grad: antologija hrvatske kratke priče 80-ih i 90-ih*, pr. Krešimir Bagić, Zagreb: Naklada MD, 5-13.
- Bajuk Pecotić, Lidija. 1999. *Kneja: 12 bajkovitih priča*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Barthes, Roland. 2002. *S/Z*. Oxford: United Kingdom: Blackwell Publishing Ltd.
- Bekavac, Božo. 2001. „Primjena računalnojezikoslovnih alata na hrvatske korpuse“. Magistarski rad Sveučilište u Zagrebu.
- Calvino, Italo. 2002. *Američka predavanja*. Zagreb: Ceres.
- Calvino, Italo. 2009. *Dvorac ukrštenih sudbina*. Zagreb: Vuković&Runjić.
- Cortazar, Julio. 2009. *Školice*. Zagreb: Pelago.
- Guo, Xiaolu. 2008. *Sažeti kinesko-engleski rječnik za ljubavnike*. Zagreb: V.B.Z.
- Hartman, R. R. K., Gregory James. 2002. *Dictionary of Lexicography* (2nd ed.). New York: Taylor & Francis e-Library.
- Hitrec, Ida. 2012. „Znanost u pjesničkome ruhu“. *Vijenac* XX (487): 10.
- Horvat, Jasna. 2009a. *Az*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Horvat, Jasna. 2009b. *Bizarij*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Horvat, Jasna. 2011. *Auron*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Hromadžić, Hajrudin. 2004. „Internet, hiperfikcija i postmodernistička književnost“. *Monitor ISH*, VI/2: 69–93.
- Hrvatski jezični portal*, na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (posjet 10. listopada 2014.).
- Kaplan, Nancy. 1998. „E-pismenost: Politekstovi, hipertekstovi i ostale kulturne formacije u kasnom dobu tiska“. *Libra Libera*, 6: 75-90.
- Kiš, Danilo. 2004. *Enciklopedija mrtvih*. Sarajevo: Civitas.

Klobučar Srbić, Iva. 2008. „Obol korpusne lingvistike suvremenoj leksikografiji“. *Studia lexicographica*, 2 (3): 39–51.

Kos-Lajtman, Andrijana. 2011. „Glagoljicom kodirana numeričko-simbolička kombinatorika u romanu Az Jasne Horvat“. *Nova Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 5 (5): 145-163.

Kos-Lajtman, Andrijana i Jasna Horvat. 2012. „Paradigma lemske proze“, U *Approaches and Methods in Second and Foreign Language Teaching*. ur. Azamat Akbarov i Vivian Cook, Sarajevo: Internacional Burch University, 21-30.

Kos-Lajtman, Andrijana. 2013. „Dječja lemska proza“, U *Zlatni danci 14 – Suvremena dječja književnost II*, ur. Ana Pintarić, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Pečuhu, 61-77.

Landow, George. 1992: *Hypertext: The Convergence of Contemporary Literary Theory and Technology*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Marjanić, Suzana. 2006. „Književni svjetovi s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom“. *Narodna umjetnost*, 43 (2). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku: 163-186.

Mathews, Harry i Alastair Brotchie (ur.). 2005. *Oulipo Compendium*. London/ Los Angeles: Atlas Press/ Make Now Press.

Motte, Warren F. 1986. *Oulipo: A Primer Of Potential Literature*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Musulin, Maša 2011. „Grafem kao višeznačnica“. *Lahor*, 12 (2011): 240-247.

Pajak, Andrzej. 2008. *The Polish way to e-literature*, Varšava: Fonts Julian and Barlewe.

Pavić, Milorad. 1989. *Hazarski rečnik*, Beograd: Prosveta.

Pavić, Milorad. 1989. *Predeo oslikan čajem*, Beograd: Prosveta.

Pavić, Milorad. 2006. *Poslednja ljubav u Carigradu*, Beograd: Dereta.

Peović Vuković, Katarina. 2006. „Hipertekstualni diskurs – stroj za proizvodnju značenja“, na:

https://katepe.jottit.com/hipertekstualni_diskurs_%E2%80%93_stroj_za_proizvodnju_zna%C4%8Denja(posjet 14. srpnja 2014.)

Popović Tanja. 2010. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art/Edicija.

Šuvaković Miško, 2005: *Pojmovnik suvremene umjetnosti*. Zagreb/Ghent: Horetzky/Vlees & Beton.

Telećan, Dinko. 2009. „Pogovor“. U Cortazar, Julio. *Školice*, Zagreb: Pelago.

Tešin, Srđan V. 2000. *Antologija najboljih naslova*. Beograd: Rad.

Tolstoj, Tatjana. 2010. *Kis*, Zagreb: Pelago.

Ugrešić, Dubravka. 2008. *Baba Jaga je snijela jaja*. Zagreb: Vuković & Runjić.

Virág, Zoltán. 2007. *Odnosi i glasovi u tranziciji*. Osijek: Matica hrvatska.

MODELS AND TYPES OF LEMMATIZED PROSE

Summary: Based on already established paradigm of so-called lemmatized prose (Kos-Lajtman and Horvat, 2012), as well as children's lemmatized prose (Kos-Lajtman, 2013), this paper probes further into this peculiar literary-lexicographic phenomenon. On many textual levels, these discourses have developed a hybrid character of its own, merging and amalgamating literary and scientific functions, procedures and narrative tools. By applying lexicographic techniques of presentation, primarily in summing up the text into a *lemmatized* structure in a way, various examples of partially structured, sometimes purely experimental, texts are created. An analysis of concrete examples and lexicographic instruments, found in specific parts of examined texts, is made. We further analyze stylistic components of these examples, as they exist on the edges of different functional – mainly literary, artistic, scientific and/or publicist styles. Furthermore, the observed corpus of lemmatized prose is examined in terms of lexicographic type (dictionary, spelling book, thematic lexicon, encyclopedia, etc.), which reflects the particular discourse. Taking into account all of the listed criteria, we classify the relevant models and types of lemmatized prose in its taxonomy. Ultimately, the increased occurrence of such discursive models in contemporary literature is associated with the intensification of theoretical discourse oriented to specific strategies of postmodern poetics and, when it comes to hyper textual orientation of such texts, with global tendencies of the modern age of internet and multimedia.

Keywords: lemmatized prose, models and types, lexicography, science, literature, hypertext